

Реферат на тему: "Життєвий і творчий шлях О. Кобилянської (курсова робота)"

Ольга Кобилянська

Життєвий і творчий шлях О.Кобилянської

Вона побачила світ у багатодітній родині дрібного службовця в маленькому містечку Гура-Гумора Ітепер Гура-Гуморулуй, Румунської Соціалістичної Республіки), в глибині Карпатських гір Північної Буковини.

Дитинство і юність її пройшли далеко від українських культурних центрів, переважно в румунсько-німецькому середовищі, що не могло не накласти відбиток на освіту майбутньої письменниці, характер її ранньої творчості.

Її шлях до української мови, літератури, культури був довгим і складним, але наполегливим. Може, ніхто з інших письменників Галичини й Буковини не переборював стільки труднощів, щоб стати в літературі виразником прагнень і сподівань українського народу, взяти на озброєння його мову, як Ольга Кобилянська.

Виростаючи в інонаціональному середовищі, дівчина увібрала в свою душу любов і повагу до інших народів і культур, але в той же час Ольга Кобилянська все свідоме життя виступала як вірна дочка свого народу, виразниця його волелюбних духовних прагнень, органічно поєднуючи в творчості національні й інтернаціональні мотиви, виступаючи поборницею культурного єднання народів, утверджуючи художнім словом демократичні ідеї рівності і братерства людей доброї волі.

З верховіть Карпатських гір, з румунсько-українського погра-ниччя злинула буковинська орлиця, яка своїм проникливим зором охопила весь простір рідної землі, стала всеукраїнською письменницею. Творчість її — складова невідривна частка духовних цінностей нашого народу, а в кращих, найвищих своїх досягненнях — вагомий внесок у світову культуру.

Ольга Юліанівна Кобилянська народилася 27 листопада 1863 р. Зростала в Гура-Гуморі, Кімполунзі, Сучаві, де не тільки розвинулася фізично, а й духовно, виробила в собі непогамовну жагу до знань, завдяки чому, при неповній середній освіті, стала високоосвіченою для свого часу жінкою. Чим тільки не займалася, що тільки не студіювала майбутня письменниця — і то при скрутних матеріальних обставинах батьків, будучи постійно хатньою робітницею... Вона захоплювалася малюванням, музикою (добре грала на піаніно), кінним спортом, брала участь в аматорських виставах, навіть мала намір спробувати щастя на професійній сцені. Над усе любила природу, серцем відчувала її. Пішо і кінно робила мандрівки в гори, де шукала едельвейсів — і знаходила! Вона відвідувала старовинні фортеці й монастирі в Сучаві, Молдавиці й Путні, її вабили культурні центри Галичини, Буковини, Наддніпрянської України, слов'янських країн, хоча обставини життя не давали змоги в далеких

подорожах розширювати свій кругозір. Душа рвалася у світ, до людей, а життя змушувало молоду дівчину, а згодом і письменницю обмежувати свої культурно-географічні координати, бути домашньою господинею і тільки у вузьких проміжках часу займатися улюбленою справою — літературою.

Доля подарувала їй лише кілька творчих подорожей, що розширили літературні обрії: 1889 р. вона два тижні гостювала в Н. Кобрин-ської в містечку Болехів; 1898 р. була на ювілеї І. Франка у Львові; 1899 р.— як гостя Лесі Українки відвідала Київ, Канів, Гадяч; 1928 р. проїздом зупинилася в Празі, де громадськість вшанувала 40-річчя її літературної праці. Більша частина її життя пройшла безвиїздно в Чернівцях, над Прутом, звідкіля вона з надією звертала свій погляд до єдинокровних братів з-над Дніпра.

Потяг до творчості в О. Кобилянської прокинувся рано, в молоді роки. Він пов'язаний з потягом до освіти і знань. Освіту й самоосвіту майбутня письменниця набувала при допомозі старших братів, що навчалися в гімназіях, а згодом і в університетах. Вони, як могли і вміли, допомагали Ользі, ділилися з нею підручниками, своїми знаннями, вводили її в студентські кола, були першими читачами й рецензентами ранніх спроб своєї сестри. На долю О. Кобилянської випало зазнати благословенства письменника Миколи Устияновича (1811—1885), автора пісні "Верховино, світку ти наш", який давав їй читати чеські та українські дитячі книжки. Мешкаючи в Сучаві, він був у приятельських стосунках з родиною Кобилянських, коли вона тут жила (1869—1871), старечою рукою ласкаво гладив мале дівча по голівці. Дочка М. Устияновича Ольга стала сердечною подругою юної Ольги.

Значний вплив на формування О. Кобилянської як людини і митця мала Софія Окуневська (1865—1926) — широко освічена як на свій час жінка, яка першою в Австро-Угорщині здобула в Цюриху вищу медичну освіту. Від С. Окуневської О. Кобилянська почерпнула багато знань, зокрема з обсягу громадсько-культурного життя. За посередництва Софії Ольга познайомилася з Наталею Кобринською (1854—1920) —поборницею демократичних прав жінки, письменницею-демократкою, активною учасницею жіночого руху в Галичині,— яка залучила Кобилянську до цього руху. "Між нами зав'язались,— пише в "Автобіографії" О. Кобилянська,— такі гарні і приятельські відносини, що тривали роками, як, може, рідко між жінками. їм обом звірилась я із своєю тайною, соромлячись немало про свій "злочин", передаючи дещо з написаного до перечитання" '.

Саме через С. Окуневську, І. Франка йшло наближення О. Кобилянської до української літератури.

Формування основ світогляду письменниці припадає на 70—80-і роки. Воно проходило в складних умовах тогочасної дійсності, коли домінуючими в суспільному житті Буковини (як і Галичини та Закарпаття) були ідеї вірнопідданого служіння цісарському тронові Австро-Угорської монархії. Інтелігенція в своїй основній масі була далека від інтересів народу, з погордою ставилася до трудящого люду. В літературі давався сильно взнаки дух вірнопідданства і чиношанування. Революційні ідеї

перетворення світу, боротьби за соціальне і національне визволення народів (творчість Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників) пробивали собі дорогу з великими зусиллями. До О. Кобилянської доходили животворящі імпульси передової української, російської та зарубіжних літератур, вона їх жадібно вловлювала, трансформувала в своїй душі. Але в період формування письменниці чималу роль у житті О. Кобилянської відігравала й романтично-сентиментальна література, зокрема романи й повісті німецької белетристики Марліт (1825—1887)—псевдонім Євгенії Іон. "Я перечитала всі її твори вже по чотири чи й по п'ять разів, і щоразу вони здаються мені кращими, ніж досі..." 2

Формування поглядів юної О. Кобилянської як письменниці йшло через переборення впливу Марліт, солодково-сентиментальної літератури загалом і опанування кращими зразками української, російської та зарубіжних літератур. На цьому шляху визначальну роль відіграла творчість Т. Шевченка, що розвинула в ній національну свідомість, загострила зір на соціальне становище народу, а також Марка Вовчка, яка розкрила перед нею кріпацьку дійсність на Наддніпрянщині, підневільне становище жінки, та І. Франка — провісника грядущої бурі, співця вічного революціонера, що "тіло рве до бою", каменярів людського поступу. У контексті впливу цих письменників О. Кобилянська усвідомила себе спадкоємицею таланту Ю. Федьковича, соратницею Н. Кобринської, І. Франка. Відчуваючи рідний ґрунт під ногами, їй легше було засвоювати й надбання російської культури (О. Пушкін, І. Тургенєв, Л. Толстой та ін.), польської (А. Міцкевич, Ю. Словацький, М. Конопніцька), чеської, болгарської (Б. Немцова, І. Вазов, П. Тодоров), скандинавських (П. Якобсен) та ін.

Ранні твори О. Кобилянської постали ще на хвилі німецького, переважно марлітівського, впливу. Вони виникли на основі особистих вражень молодой письменниці, яка пережите й передумане фіксувала в щоденниках, також в оповіданнях, новелах, повістях, що, як правило, щільно пов'язані з хронікально-документальними нотатками. Літературною лірико-драматичною белетристичною мозаїкою О. Кобилянської, зокрема, є два "Щоденники" з 1883—1891 рр. Читаючи ці фрагментарні уривки, ми крізь романтично-ліричні поривання юної авторки, піднесення й спади її душі прозираємо живий відгомін сповненого любові і страждання життя юної дівчини, яка шукала щастя-долі, прагнула реалізувати свої багаті духовні сили як жінка і письменниця. Більшою чи меншою мірою ранні твори О. Кобилянської ("Гортенза", 1879; "Доля чи воля", 1883; "Картина з життя Буковини", 1885; "Видиво", 1885; "Людина з народу", 1886; "Вона вийшла заміж", 1886 та ін.), написані німецькою мовою, є сповіддю авторки, криком і болем її душі. Молода белетристка говорила про мрії й почування своїх ровесниць, які прагнули знайти свою долю, тобто влаштувати особисте життя. Часом у них пробуджуються й ширші інтереси, виникають роздуми про соціальну нерівність, рабське становище жінки в суспільстві, але здебільшого коло інтересів замикається в сфері особистих взаємин. Ця внутрішня передісторія раннього творчого самовиявлення О. Кобилянської завершилася написанням повісті "Вона вийшла заміж", що після переробок, мовно-стилістичних виправлень українського

тексту народилася вдруге під назвою "Людина". З появою цього твору почалося літочислення О. Кобилянської як української письменниці. Українськомовна творчість у художній практиці О. Кобилянської займає дедалі більше місця, вводить авторку "Людини" в контекст літератури Шевченка і Франка.

Людина (особливо й зокрема — жінка) — центральна постать творчості О. Кобилянської. Людина як неповторна особистість, як індивідум і як частина колективу. Людина мисляча, горда, відважна, здатна творити добро, відстоювати право на щастя. Різні критики по-різному підходили до оцінки образу людини в творах О. Кобилянської: одні шукали відгомону теорії "надлюдини", змодельованої німецьким філософом-ідеалістом Ф. Ніцше, інші знаходили в образах письменниці адептів аристократизму, ще інші закидали їй зневагу до трудового люду, возвеличення обранців долі. Молодомузівці, які навіть на честь О. Кобилянської видали збірку "За красою" (Чернівці, 1903), шукали спільні риси між творчістю авторки "Царівни" і пропагованою ними теорією "мистецтво для мистецтва". Демократична критика в особі І. Франка рішуче виступила проти ідентифікації О. Кобилянської з декадентами. "Як відомо,— писав він у статті "Маніфест "Молодої музи" (1907),— Кобилянська залюбки малює тип жінки, що бунтується против усталеної традиції і таким

8

чи іншим способом завойовує собі право на свободне життя. Де у Вас такі типи, і взагалі, як Ви малюєте жінчину?"¹

Таким чином ми підійшли до розгляду однієї з провідних тем О. Кобилянської — теми жінки, а саме: жінки-інтелігентки. Від "Людини" (1894) через "Царівну" (1896), "Уаіве шеіапсо^іе" (1898), "Ніобу" (1906), "Через кладку" (1912), "За ситуаціями" (1913) та інші повісті й новели вона проходить червоною ниткою крізь усю художню спадщину письменниці. Саме від розробки цієї болючої, соціально гострої на той час теми почалося вторгнення юної О. Кобилянської в реальне життя. Вперше ця тема могутньо зазвучала в творчості Т. Шевченка і Марка Вовчка. Вони писали про тяжку долю жінки-кріпачки, жінки-матері. О. Кобилянська знала й високо цінувала твори цих велетів нашої літератури, спиралася на їхній досвід, але об'єктом свого художнього дослідження обрала головно жінку-інтелігентку з нижчих суспільних верств, жінку, яка терпіла не від давнього "кріпацького" лиха, а від сьогочасного — соціального і родинно-побутового, її жінки — здебільшого вихідці з незаможних або малозабезпечених родин, прагнуть вирватися із заскорузлого, ретроградного середовища, здобути освіту, а отже — незалежність, рівноправність із чоловіками, розвинути свою духовну силу, стати корисними народові і суспільству. Твори цього циклу, зокрема повісті "Людина" і "Царівна", виникли значною мірою під впливом ідей феміністичного руху, що ставив своїм завданням розкріпостити жінку, зрівняти її в правах з чоловіком, відкрити перед нею можливість культурно розвиватися. Щоправда, прихильники феміністичного руху прагнули досягнути поставлену перед собою мету в рамках існуючого ладу, без його кардинальної зміни, на відміну од соціалістів, що пов'язували здійснення цих та інших завдань з ідеями революційного перетворення суспільства. Саме тому феміністичний

рух, зокрема на українському ґрунті, мав обмежений характер, не зачіпав, власне, основ капіталістичного ладу. Проте він мав прогресивне значення, оскільки ставив наболілі питання соціального і морально-етичного становища жінки, спонукав задуматися над ними, дав могутній поштовх для їхнього висвітлення в публіцистиці, художній літературі (І. Франко, М. Пав-лик, Н. Кобринська, Уляна Кравченко, О. Кобилянська, Є. Ярошин-ська та ін.).

Повість "Людина" з'явилася саме на нуртуючій хвилі жіночого питання, яке будило сумління багатьох видатних письменників. В оповіданні "Вона вийшла заміж", з якого постанала повість, О. Кобилянська наголошує на нових віяннях часу навіть серед затхлої атмосфери провінційних містечок, у міщанських родин. "Слова небезпечні, розжарені, мов залізо, слова такі, як "робітниче питання",

' Франко І. Збір. творів: У 50 т.— К., 1982.— Т. 37,— С. 414.

"жіноче питання", дарвінізм, соціалізм, натуралізм, бриніли, мов бджоли..." Героїня оповідання "Вона вийшла заміж" Олена Ляуфлер, певною мірою підвладна цим новим віянням, хотіла б жінок будити "з глибокого тяжкого сну, хотіла б, щоб вони усвідомили своє залежне становище, щоб вони боролися, працювали й домагалися свободи, яку їм відобрали забобони, звичаї і закони". Та, зрештою, вона не може встояти перед наступами заскорузлості, обивательщини, перед ударами долі й мусить, всупереч своїм високим пориванням, піти традиційним шляхом: вийти заміж за нелюбого чоловіка. Вирішивши з оповідання, хоч загалом і реалістичного, але, за висловом І. Франка, написаного в дусі сентиментально-солодкової прози Марліт, повість "Людина" була дальшим кроком письменниці у пізнанні й осмисленні життя, зокрема психології жінки.

Героїня "Людини" Олена Ляуфлер в першому варіанті твору прагне тільки вийти заміж, тобто зазнати особистого щастя. Та сама Олена Ляуфлер в останньому варіанті "Людини" — це вже жінка широких поглядів, яка домагається права бути саме людиною. Це не просто історія жіночого серця, а твір, в якому йдеться про становище жінки в буржуазному суспільстві, про причини, що морально калічать її, топчуть найблагородніші поривання. Образ Олени — героїчний, але і не позбавлений трагічних рис. Цей героїзм виявляється в прагненні протистояти згубному впливові обивательщини, сірої буденщини, в намаганні зберегти свою людську гідність, віру у високе покликання жінки-людини. Трагізм Олени в тому, що під вагою суспільних і родинних обставин вона не може до кінця вистояти і в нерівній боротьбі духовно надломлюється. Щоб порятувати батьків від повного розорення, а для себе знайти хоч якусь опору в житті, вона змушена вийти заміж за духовно вбогу і чужу їй людину.

За ідейним спрямуванням "Царівна" продовжує і розвиває далі тему ранньої повісті О. Кобилянської "Людина", але дає ширшу панораму життя інтелігенції, виразніше розкриває її громадянські ідеали, ідейні пошуки. Героїня "Людини" Олена Ляуфлер у своїх мріях і пориваннях не виходить за рамки особистих інтересів і зрештою зазнає життєвого краху; Наталка Верковичівна з "Царівни" — натура більш вольова й цілеспрямована, з яснішими суспільними ідеалами — досягає мети, знаходить своє

місце в житті, усвідомлює кровний зв'язок з народом, з боротьбою за його кращу долю. О. Кобилянська трактувала створений нею образ як "новітній тип" жінки мислячої, що виразно відрізняється, на думку авторки, від жіночих образів, змальованих у рожево-сентиментальних барвах ліберально-буржуазними письменниками. "Наталка ж думає вже над собою і другими,— підкреслює письменниця,— видить, що праця надає чоловікові смисл в житті". Ці акценти допомагають глибше проникнути в ідейний задум повісті, яка стала помітним твором письменниці.

10

Перед читачем розгортаються — крізь призму світобачення головної героїні твору — сцени життя і побуту різних прошарків тогочасної буковинської інтелігенції, постають її представники — і ті, хто замислюється над проблемами соціального буття, і такі, що за своєю внутрішньою суттю є ретроgrадами, виразниками заскорузлості й регресу в суспільному житті. Найбільш виразно, психологічно обгрунтовано О. Кобилянська вималювала образ Наталки Верковичівни, котра, як і Олена Ляуфлер, зазнає болючих розчарувань, страждає від несприятливих обставин, але не занепадає духом, вірить у високе призначення людини, прагне до якнайширшого вияву своїх багатих духовних сил, висловлює сміливі — як на той час — думки про призначення та обов'язок людини, зокрема жінки. Вона відчуває, що "не підкладе ніколи голови під колеса буденної потуги, котра своєю милостинею зневажає жінчину і понижає". Засобами психологічного аналізу, вдаючись до форми щоденникових записів — своєрідної розмови героїні з собою,— О. Кобилянська розкриває світ думок і почуттів Наталки, яка не може змиритися з філістерськими поглядами на жінку, прагне вирватися з духовної неволі, сірої буденщини. В її образі письменниця втілює ідеал гордої, непокірної жінки-інтелегентки, яка має відвагу відстоювати свої погляди, стверджувати думку: "Свобідний чоловік з розумом — се мій ідеал".

Щоправда, ідеал той був дещо абстрактний, не до кінця ясний як для героїні повісті "Царівна", так і для молодой письменниці. Про це, зокрема, свідчить друга частина твору, в якій наводяться міркування Наталки про час суспільного й національного відродження народу — важливі самі по собі, але значною мірою абстрактні, не одухотворені конкретною діяльністю на користь знедолених і скривджених. О. Кобилянська в мріях про розквіт духовних сил народу, про його "полудень", про якнайповніше виявлення скарбів душі кожної індивідуальності оминула таку необхідну передумову будь-якого розкріпачення людини, як знищення несправедливих суспільно-політичних відносин. У цьому виявилася слабкість позитивної програми "Царівни", як і деяких інших творів письменниці.

Проблеми, порушені в повістях "Людина" і "Царівна", цікавили письменницю й пізніше. В різних модифікаціях вони розробляються у таких великообсягових і помітних своїм ідейним змістом творах, як "Ніоба" (1905), "Через кладку" (1913), "За ситуаціями" (1914) та інших. Збагачуючи й урізноманітнюючи портретну галерею жінок, які шукають щастя, прагнуть бути корисними народові, О. Кобилянська сприяла формуванню народної інтелігенції, утверджувала людську гідність особистості.

Письменниця прагнула моделювати образи і типи, які своїми ідеалами піднімаються над сірою буденністю, ламають заскорузлі звичаї й традиції, шукають сенсу буття. Духовні пошуки позитивних героїв Кобилянської з інтелігентського середо-

11

вища співзвучні з прогресивними віяннями в галузі суспільного й культурного життя кінця XIX — початку XX століття, більшою чи меншою мірою відбивають характерні риси становлення й розвитку інтелігенції на західноукраїнських землях даного періоду.

Основний, найпродуктивніший період творчості О. Кобилянської припадає на другу половину 90-х і 900-і рр. Письменниця в цей час створює багато новел, оповідань, повістей, нарисів, що приносять їй визнання і на Україні, і за її межами — в Росії, Болгарії, Німеччині та інших країнах. Поряд з великими оповідними формами (повість) вона розробляє жанри "малої" прози — соціально-психологічні оповідання з життя буковинських селян ("Банк рустикальний", "У св. Івана", "На полях"), настроєві психологічні образки ("Жебрачка", "Покора"), лірико-драматичні малюнки пейзажного характеру ("Битва", "Під голим небом"), філософські діалоги ("Він і вона"), алегоричні поезії в прозі ("Рожі", "Акорди", "Там звізди пробивались"), афористичні мініатюри.

Розширення ідейно-тематичного діапазону прози О. Кобилянської пов'язане з дальшим розвитком таланту, поглибленням реалістичного начала в творчості письменниці. В другій половині 90-х рр. вона, з одного боку, шукає нового підходу до зображення теми інтелігенції ("Аристократка", "Уаїзе теіапсоїдіе", "ІтрготрШ рпапіазіе"), з іншого — дедалі глибше проникає в соціальні, морально-етичні проблеми села, досягаючи в цій суспільній сфері найвищого художнього апогею в повісті "Земля". Письменницю ваблять образи мужніх, високих духом жінок, романтичні, артистичні натури. Так, у новелі "Аристократка" вона змальовує сумну долю жінки з високих суспільних сфер, яка, уникаючи політичних переслідувань, змушена емігрувати за кордон, де зазнає тяжких поневірянь, але гідно несе свій тяжкий хрест. "Доля кепкувала собі з неї, зневажала її, але зламати — зламати не змогла", — говорить письменниця. Аристократизм "аристократки" не має нічого спільного із погордою до простих людей. Вона пишається своїми славними предками, але це не заважає їй з прихильністю ставитися до простих людей. "Кождий селянин, кожда жінка в селі знали і шанували її; для кожного мала пораду й щире слово".

О. Кобилянська пристрасно любила музику, мистецтво взагалі. В кількох оповіданнях та новелах вона майстерно змалювала талановиті мистецькі натури. Очевидно, маючи на увазі ці твори, письменниця в листі до О. Маковея від 17 лютого 1898 р. зауважувала: "...Я думаю, що моя заслуга се та, що мої героїні витиснули вже або бодай звернуть на себе увагу русинів (тобто українців.— Ф. П.), що побіч дотеперішніх Марусь, Ганнусь і Катрусь можуть стати і жінки європейського характеру, не спеціально галицько-руського" ¹. Зо-

1 Кобилянська О. Твори: В 5 т.—К., 1963.—Т. 5.—С. 321—322.

крема, такими артистичними натурами європейського типу є героїні музичних арабесок "Ітрготріі рпапіазіе" та "Уаїзе теіапсоіідіе". ВОНИ живуть у світі музики, мистецтва, всіма силами прагнуть задовольнити ненаситну жадою краси. "Я відчуваю, як життя лежить переді мною не як щось сумне, безвідрадне, важке до перенесення, але як один пишний, святочний день, гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ або немов яка соната",— каже героїня "ІтрготрШ рпапіазіе", сприймаючи ЖИТТЯ крізь мажорні звуки музики. Через образи трьох артистичних натур з оповідання "Уаїзе теіапсоііфіе" письменниця показує три різні життєві долі жінок-інтелігенток, кожна з яких прагне знайти своє щастя, найповніше виявити багаті духовні сили. Марта — втілення доброти й лагідності, вона готова "обійняти весь світ, зігріти його теплом свого серця". Художниця Ганнуся — нестримна, поривчаста, непостійна в своїх почуттях. Софія — вся в світі музики, в світі мистецтва; щедро обдарована, вона прагне стати піаністкою, але її життя складається трагічно. І ця трагедія має соціальний підтекст. В умовах капіталістичної дійсності такі щедрі душею, але не пристосовані до життя таланти, доля яких залежить від обставин, здебільшого марнуються, а то й гинуть. Звернення до образів і картин з життя рідного краю, зокрема буковинського села, сприяло поглибленню соціального характеру творчості О. Кобилянської. У новелі "Банк рустикальний", наприклад, авторка показала трагічну долю трудівника-хлібороба, який, потрапивши у лихварські сіті, розоряється. Стислими, скупими мазками малює письменниця драму життя селянина-бідняка, який опиняється на порозі повної пролетаризації. Письменниця тут виявляє ті риси нової новелістики, що їх найповніше втілив у своїй соціально-психологічній прозі В. Стефаник.

Тонко відчуваючи красу природи, О. Кобилянська дала майстерні зразки пейзажної лірики, надихані красою Карпатських гір. Письменниця шукала гармонії між людиною і природою, розглядала останню як одне із джерел духовного збагачення людини. Саме тому її так боляче вражало порушення цієї гармонії, варварське ставлення до природи. В славнозвісній новелі "Битва" О. Кобилянська пристрасно стала на захист рідної природи. У тужливому реквіємі про загибель карпатського лісу виразно звучить протест проти пограбування капіталістичними визискувачами національних багатств народу. "Нищать чужі антихристи наші прекрасні ліси, що становлять маєток нашого краю... Спитайте тих, що правлять тими маєтками, що живуть у розкоші, що їх грішні тіла аж розходяться,— спитайте їх, що наш край з того має?!",— говорить один з робітників. Недаремно Ці слова при передруку твору в Росії викреслила царська цензура!

Так у творчості О. Кобилянської дедалі виразніше починають звучати соціальні мотиви, поглиблюючи той реалістичний напрям в

українській літературі на зламі двох століть, що його репрезентували І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Л. Мар-тович, Марко Черемшина. Найвищим досягненням О. Кобилянської на цьому шляху стала повість "Земля".

"Факти, що спонукали мене написати "Землю", правдиві... Я просто фізично терпіла під з'явиськом тих фактів, і коли писала — ох, як хвилями ридала!.." — розповідала О. Кобилянська в автобіографічному нарисі "Про себе саму". Звернення до дійсних фактів, соціальних явищ життя ішло в парі з поглибленням реалізму письменниці, а емоційне висвітлення свідчить про одну із характерних особливостей творчої манери О. Кобилянської, яка пропускала крізь серце долю своїх героїв, разом з ними мучилася і страждала. Соціальна і морально-етична драма — братовбивство через землю — дали письменниці змогу проникнути в душу трудової людини, розкрити світ її душевних переживань, важливі сторони народного життя. На прикладі з життя однієї селянської родини О. Кобилянська талановито показала характерні явища тогочасної капіталістичної дійсності, пов'язані з процесом пролетаризації селянства, посиленням влади землі над тру-дівником-хліборобом. Відштовхнувшись від конкретного, локального факту, письменниця піднялась до широкого художнього узагальнення, створила життєво правдиві й психологічно достовірні образи — Івоніки, Марійки, Михайла, Анни та інших, в яких втілила думки, мрії й сподівання трудового буковинського селянства.

Своїм ідейним змістом, соціально-психологічною насиченістю "Земля" протистоїть сентиментально-ідилічним малюнкам з життя села, що їх знаходимо в творах ліберально-буржуазних письменників. Повість О. Кобилянської — гостро драматичний твір, сповнений гірких роздумів про тяжку селянську долю, про залежність селянина від землі, яка для нього стає фатумом, молохом, поглинає всі його думки і почуття. В центрі повісті образ Івоніки Федорчука, якого письменниця наділяє рисами типового буковинського селянина — працелюбного, чесного, дбайливого. Така і його дружина. Всю свою силу вони віддали землі. "Вона підпливла нашою кров'ю і нашим потом. Кожда грудка, кождий ступінь може посвідчити, як наші крижі угиналися тяжко", — з болем і тугою говорить Івоніка про чорну працю на чорній землі. Турботою про землю, про те, щоб передати її у дбайливі руки нащадків, пройняті всі його помисли. І сина Михайла Івоніка прагне одружити з Парасинкою не лише тому, що вона дівчина добра, роботяща, а й тому, що їхні ниви поряд — "граничать між собою, становлять одну рівнину, їх сила однакова" — і, отже, після одруження Михайла й Парасинки об'єднуються... Та цим мріям не судилося здійснитися.

Все духовно краще, що є в роду Івоніки, успадкував старший син Михайло — його надія і гордість. Образ цей письменниця подає на

14

повен зріст, показуючи Михайла і в його щоденній праці, і на військовій службі, і в ліричних взаєминах з коханою дівчиною Анною — душевно тонкою натурою, на долю якої випали тяжкі страждання. Михайло, як і Анна, ніжний душею, лагідний вдачею. Він у розпачі й близький до самогубства, коли його забирають до війська. Михайла манить до себе батьківська земля, яка чекає на його дужі селянські руки. Сцена зустрічі Івоніки з сином у казармі — одна з найзворушливіших у повісті.

Молодший син Сава і Рахіра, на противагу Михайлові й Анні, змальовані темними

барвами. Саву в його лихих вчинках до певної міри ще стримували батьки, від яких він сподівався одержати належну йому частку землі й одружитися з Рахірою. Але батьки були проти цього шлюбу, бо Рахіра не мала землі, була ледащицею і злодійкою. Крім того, вона доводилася Саві двоюрідною сестрою. Підвладний лише своїм почуттям, Сава вирішує таки одружитися з Рахірою. Та вона цілком резонно застерігає його: "Як не будеш мати землі, то не зможемо побратися! З чого нам жити?" А батько за непослух погрожував усю землю віддати Михайлові — він з дитинства працював на ній, не покладаючи рук. Так старший брат став на заваді молодшому. Усе це, зрештою, призвело до трагічної загибелі Михайла. Його смерть сколихнула село, вона в саме серце вразила старих батьків, зламала молоде життя Анни, вивела з душевної рівноваги Саву, який, хоч і одружився з Рахірою, не знайшов з нею щастя.

Анна, тяжко переживши трагедію першого кохання, одружується з іншим. У неї народився син, якого батьки мріють вивчити. З нього будуть люди, як покине землю, як здобуде освіту, гадають обоє. Вірою в те, що ці надії здійсняться, закінчується сумна й трагічна повість про землю.

Прикінцеві мажорні акорди повісті оптимістично настроюють читача, вселяють впевненість у тому, що молоде покоління зуміє перебудувати життя, знайде шляхи до щастя.

О. Кобилянська з великою правдивістю і художньою переконливістю показала, як в умовах приватновласницького суспільства влада землі для селянина стає фатальною, як власницькі інстинкти знищують високі людські почуття. Факт братовбивства, що ліг в основу твору, письменниця розробила в плані психологічного аналізу внутрішнього світу героїв, тому за ідейним змістом, суспільно-громадським звучанням повість "Земля" вийшла далеко за рамки родинної хроніки. Епіграф до повісті взятий з твору норвежця Йонаса Лі: "Кругом нас знаходиться якась безодня, що її вирила доля, але тут, у наших серцях, вона найглибша". О. Кобилянська наголошує, що предметом її дослідження будуть не стільки зовнішні факти і події, скільки їхній внутрішній зміст. І справді, явища соціально-побутові перелом-

ються тут крізь призму психології, внутрішнього світу людини.

15

Психологічному аналізу, власне, підпорядковано все: і композиція, і художні засоби, і пейзаж, що з традиційного тла, на якому розвивається дія, переріс у самостійний образ-символ, несучи в собі відповідний до розвитку сюжету настрій. Наприклад: образ "сусіднього ліска", де має відбутися вбивство, образ таємничої мряки, що огортає поля, образ темної ночі тощо. Цьому підпорядковані й психологічні деталі (нез'єднані руки Михайла й Анни, що символізують трагічну історію їхнього кохання, та ін.), і вся та внутрішня гармонізація мови, кольорова гама, що нею користується письменниця для змалювання природи.

Повість "Земля" — ця вершина реалізму Кобилянської — поставила її авторку в ряд найвидатніших українських художників слова початку ХХ століття. На думку І. Франка, висловлену 1905 р. в листі до відомого хорватського славіста Ватрослава Ягича, цей

найвидатніший твір письменниці, "крім літературної та мовної вартості, матиме тривале значення ще й як документ способу мислення нашого народу в час теперішнього важкого лихоліття" ¹.

Інсценізована, екранізована, перекладена багатьма мовами народів СРСР та зарубіжних країн, повість письменниці завдяки своїй великій життєвій правді, високій художності стала одним з найпопулярніших творів української літератури, увійшла у світову культурну скарбницю — поруч з такими творами, як "Земля" Е. Золя, "Мужики" А. Чехова, "Селяни" В. Реймонта...

На початку 900-х рр. творчість О. Кобилянської розвивається здебільшого у реалістичному напрямі, про що свідчать такі оповідання, новели й повісті, як "Сліпець", "Через море", "За готар", "Думи старика", "В долах", "Ніоба", "За ситуаціями" та ін.

Зразки тонкого художнього аналізу селянської душі маємо в новелах "У св. Івана", "Час", "За готар" та інших. Письменниця заглиблювалася в різні душевні стани своїх героїв, зображала їх у розмаїтих соціальних і морально-етичних ситуаціях, сфокусовуючи увагу насамперед на гуманних, добродійних рисах характеру. З цього погляду особливу увагу привертає оповідання "За готар". Благородній селянській жінці, матері-страдниці Магдалені, яка втратила чотирнадцять дітей, авторка протиставляє образ черствого, користолюбного духовного пастиря. Якийсь страшний фатум тяжить над Магдаленою, її переслідують невимовні страждання: одне за одним гинуть діти, мати почорніла з горя, "Смерть і слабкість у хаті все повиживали", — наголошує письменниця. Але душею Магдалена лишилася благородною жінкою, готовою пожертвувати всім для врятування незнайомого їй селянина-заробітчанина, якого знайшли напівмертвим на межі села (на готарі). У ставленні до конаючої на

1 Франко І. Збір. творів: У 50 т.— Т. 50.— С. 282.

16

морозі "чужої" для села людини виявляється страшна черствість, абсолютна байдужість священика-скнари і, навпаки, безмежна душевна доброта простої жінки — бідної, прибитої своїм ненастанним горем. Для священика знайдений на морозі напівживий незнайомиць — тільки чужинець, якийсь волоцюга, "лише клопіт для села; загине, то й ховай даром, трудись за бог зна які гріхи...". Тому духовний пастир умиває загребуші руки від дармового клопоту, наказує ще живу людину перетягнути за межі свого села, хай чуже село дає з ним раду. "За готар, — прошептав зимним, хитрістю переповненим голосом. — Затягніть його за готар... Сусіднє село нехай собі з ним голову б'є..."

Прагнучи розширити сферу своїх художніх пошуків, письменниця звертається до розробки деяких абстрактно-символічних тем і образів ("Акорди", "Хрест", "Місяць" та ін.), підпадаючи під певний вплив модерністських течій. Але ці моменти в творах О. Кобилянської не були панівними, сама ж письменниця аж ніяк не вважала себе однодумцем теоретиків і адептів "чистого", безідейного мистецтва. В листі до О. Маковея від 15 грудня 1902 р. вона категорично заявляла: "А щодо мене, то я ніколи декаденткою не була і не буду, бо мені всякий декадентизм противний". ¹ Зрештою, в

реалістичному ключі витримана — збірка оповідань О. Кобилянської "До світа" (1905) та її повісті, що вийшли друком у цей час.

Одним із видатних творів письменниці є повість реалістичного звучання "В неділю рано зілля копала...", в основу якої покладено мотив романтичної пісні-балади "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці". Певний поштовх до написання цього твору дав болгарський письменник П. Тодоров, оповідання якого містять художні інтерпретації народнопоетичних образів і мотивів і який, за словами О. Кобилянської, звернув її увагу на народні пісні, їх багатство і свіжість. Звернення до народнопоетичного джерела збагатило художню палітру письменниці, музикальні, ліричні інтонації її прози. У повісті, в її ідейно-художній концепції органічно поєдналися два начала — реалістичне й романтичне. "Особи — це типи з дійсного життя, які я пізнала в горах: циганку Мавру, старого Андронаті, її батька, Гриця, одного молодого знаного мені одинаку-гуцула, а решту домалювала фантазія", — свідчить О. Кобилянська в автобіографії "Про себе саму". Романтична стихія ріднить цю повість з пізніше написаною драмою-феєрією Лесі Українки "Лісова пісня", з гуцульською поемою-піснею в прозі М. Коцюбинського "Тіні забутих предків".

Сюжет твору розгортається двома взаємозв'язаними лініями: перша, реалістична — трагічна доля циганки Маври, яка карається за подружню зраду, поневіряння її батька, музики Андронаті, який покинув табір; друга, романтична — кохання Гриця, сина Маври, до Тетяни й Настки, засноване на мотиві відомої народної пісні. У своїй розробці мотивів народної пісні О. Кобилянська уникла мелодраматизму, створивши життєво переконливі образи циган і мешканців гуцульського села. Кожен з персонажів твору наділений індивідуальними рисами характеру: Гриць пристрасний, але хисткий і роздвоєний у своїх почуттях, Настка — м'яка, лірична натура, Тетяна — горда, одчайдушна, як і її любов, що "ваги не знає". У кожного з героїв по-своєму трагічно складається життя, над ними всіма тяжить "гріх" Маври, яку звабив угорський шляхтич, а потім кинув на поталу циганського табору. Трагічна доля Маври тяжіє над Грицем, який виріс у чужих людей, не зазнав материнської ласки. Кобилянська, змальовуючи трагічні долі своїх героїв, не раз ставить питання: хто винен? І хоч чіткої відповіді вона не дає, але підводить до думки, що винне те зло, та соціальна нерівність, які роблять нещасливими Мавру та Андронаті, без вини винен і Гриць, який, всупереч народній моралі, кохає двох дівчат.

"В неділю рано зілля копала..." — один з найпоетичніших і найліричніших творів О. Кобилянської, хоч він і сповнений глибокого драматизму. Ліричного характеру значною мірою йому надають одухотворені письменницею картини природи, якими вона досягає великого емоційно-художнього впливу на читача, поетичні інтонації її мови.

Подальша творчість письменниці проходила в умовах лихоліття першої світової війни, яка трагічними акордами відбилася не лише в прозі О. Кобилянської, а й О. Маковея, В. Стефаника, Марка Черемшини, Катрі Гриневичевої та інших письменників, в умовах боярсько-румунського поневолення краю, коли українська культура, зокрема

література, переслідувалася, заборонялася. Ті суворі випробування, що випали на долю письменниці, позначилися на її творчості. Роздуми й переживання періоду першої світової війни знайшли своє художнє відбиття в нарисах та оповіданнях "Юда", "Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки", "Сниться", "Назустріч долі", "Зійшов з розуму", написаних 1915—1923 рр., що силою свого трагізму не поступаються новелам антивоєнного циклу Василя Стефаника й Марка Черемшини.

Письменниця шукала свого підходу до зображення картин народного горя, часто вдаючись до такого художнього засобу, як сповідь-самовираження героя, що надає її творам життєвої безпосередності, емоційної наснаженості. Формою епістолярного жанру О. Кобилянська майстерно скористалася в творі "Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки". Цей художній документ з часу війни не можна читати без глибокого хвилювання. Сповідь засудженого на смерть безневинного солдата-українця австрійської армії вражає нас трагізмом, приреченістю долі. Крізь призму сну (до цього засобу письменниця зверталася неодноразово) прорізаються, ніби висвітлені прожектором крізь темінь ночі, жахливі картини воєнної дійсності, наближаючи страшний кінець воїна, засудженого до розстрілу "за зраду". І тяжкий сон, і страшні картини реальної дійсності — все зливається в цьому творі у єдину цілість, переростаючи в посмертний реквієм за живим ще солдатом. Пафос твору — в осудженні людинобвиства, війни, зокрема австро-угорських військових інституцій, їх кривавої жорстокості. Заглиблюючись у психологію людини, приреченої на смерть, замислюючись над трагічною долею цієї жертви війни, О. Кобилянська осуджує суспільну несправедливість, національний гніт. Воїна-українця, який не знає німецької мови, судить австрійський польовий суд, не бажаючи слухати його виправдань: "Я хотів боронитися, але не розумів добре їх мови, так само, як і вони моєї не розуміли. Воєнний суд невимовний, скорий, як вогневий кріс. І я, і моя матірня мова — ми обоє втратили нараз ґрунт під ногами", — з невимовним болем сповіщає засуджений на смерть дружині в своєму останньому листі.

Інший характер має драматичний символічний ескіз "Сниться". Перед читачем постають дві пристані; одна — із змученими війною, нелюдськими стражданнями солдатами; друга — із жінками та дітьми, що в розпуці чекають з фронту своїх чоловіків, батьків, братів. І одні, й другі — страдники, жертви ненаситного молоха. Крізь алегоричний серпанок оповіді, завуальовані символікою образи проступає, як світло з тьми, утверджувана письменницею ідея минучості воєнного лихоліття, перемоги розуму над силами безумства. Крізь гук гармат могутньо лунає заклик матерів, дружин і дітей до воїнів — швидше вернутися до мирної праці. Відповідь: "Ми вернемося...", "Ми будемо" — сповнена віри в мир, у безсмертя народу.

Надбанням антивоєнної прози О. Кобилянської є оповідання із символічною назвою "Назустріч долі". В центрі твору — образ дівчини Настки, її роздуми й переживання під час війни, глибокий душевний потяг до свого рятівника — солдата російської армії, українця з Наддніпрянщини. Оповідання пройняте почуттям любові до єдинокровних братів-наддніпрянців. У свідомість малої Настки входить український степ,

народжується почуття духовної спорідненості з ним. "Мала Настка думає про степ, про багато, багато зір на небі, про місяць, що пливе поволі або не рухається, думає про свого спаси-теля..." з Наддніпрянщини. З цією думою йде назустріч своїй долі.

У 20—30-і рр. письменниця далі розробляє соціальні та морально-етичні теми з життя буковинського селянства. Одним з кращих творів цього періоду є велике оповідання, що тяжіє до жанру повісті,— "Вовчиха". В ньому авторка проникливо показала, як приватна власність в умовах капіталістичного ладу згубно впливає на людину. Центрі твору образ "твердої як камінь" Зої Вергер, яка в гонитві за наживою втрачає здоровий глузд, стає вовчихою для власних дітей. Зої Вергер протистоїть у творі її дочка Санда — поетична натура, у якої приватновласницька мораль не змогла заглушити людських почуттів. Оповідання "Вовчиха", засуджуючи темні сторони селянського життя, зумовлені соціальною дійсністю, викриваючи згубну владу землі, вияскравлювало кращі риси народного характеру. Оповідання свідчило про те, що, незважаючи на матеріальну й моральну скруту, на переслідування румунської політичної поліції сигуранци, письменниця і в цей час працювала плідно, створювала життєво правдиві образи.

Проте, крім безперечних здобутків, у доробку письменниці з'являються і деякі твори, що свідчать про посилення суперечностей у її світогляді, певний спад у творчості. Це, зокрема, стосується роману "Апостол черні", позначеного певною ідеалізацією представників духовного стану. Не змогла цілком впоратись письменниця і з романною формою свого твору, позначеною композиційною розтягнутістю. Незважаючи на те, що Кобилянській вдалося колоритно й правдиво змалювати окремі картини життя й побуту різних верств населення Буковини, показати народження в цьому краї української інтелігенції, роман у цілому свідчив про певні кризисні моменти в творчості письменниці цього періоду, що виявилися і в таких оповіданнях, як "Василка", "Пресвята богородице, помилуй нас".

У тих тяжких умовах, в яких опинилась О. Кобилянська в 20— 30-х рр., велику підтримку подала їй громадськість Радянської України, до якої вона з надією звертала свій погляд. Протягом 1925— 1932 рр. у видавництвах Харкова й Києва вийшло чимало видань творів письменниці, з яких одне — дев'ятитомне. Яскравим виявом піклування про О. Кобилянську було призначення їй Радянським урядом у 1927 р. персональної пенсії.

Письменниця була щирим і відданим другом Країни Рад, своїми зв'язками з діячами культури Радянської України, публікаціями творів у радянських видавництвах вона прагнула підтримувати й розвивати дружні почуття буковинських українців до братів з-над Дніпра. Свою віру у возз'єднання рідного краю з Радянською Батьківщиною вона свято пронесла до незабутнього 1940 р., коли земля Лук'яна Кобилиці й Юрія Федьковича навіки об'єдналась із землею Тараса Шевченка й Івана Франка.

О. Кобилянська мала щастя на власні очі бачити торжество історичної справедливості, привітати світанок нового життя в рідному краї.

"Усі мої думки тобі, народе вільний, і пісня серця, музика душі тобі!" — під цим

гаслом розвивалася короткочасна подальша літературна творчість О. Кобилянської.

Життєствердним пафосом, ідеями дружби народів-братів, вірою в їхнє світле майбутнє пройняті статті О. Кобилянської в радянській пресі, що ними вона ввійшла у свідомість наших читачів вже як радянська письменниця. Творчість О. Кобилянської радянського періоду наповнена новими ідеями й образами, що несуть у собі красу і правду радянського життя.

Померла О. Кобилянська 21 березня 1942 р. в тяжкий час поневолення Північної Буковини румунсько-фашистськими загарбниками, які переслідували письменницю, готували над нею судову розправу.

Довгий і складний шлях пройшла О. Кобилянська як письменниця. Протягом півстоліття виступала вона в літературі, відображаючи життя народу в його різноманітних виявах, духовні прагнення інтелігенції, малюючи природу рідного краю. Письменниця утверджувалась в українській літературі поступово, в процесі переходу з німецької на українську мову, опанування художніх традицій народу, реалістичного методу. Художньо осмислюючи життєвий матеріал, що був їй найбільше відомий, О. Кобилянська створила цілу галерею образів із середовища демократичної інтелігенції, втілюючи в них свої погляди на соціальні й морально-етичні проблеми часу.

Безперечною заслугою письменниці є те, що вона однією з перших в українській літературі змалювала образи жінок-інтелігенток, яким притаманні вищі духовні інтереси, прагнення вирватись із тенет буденщини, духовного рабства. Звеличуючи людину, зокрема жінку, показуючи її високі духовні поривання, О. Кобилянська утверджувала передові погляди на життя.

Поглиблення й розширення світогляду О. Кобилянської зумовило її звернення до життя селянства. Письменниця розкривала його крізь призму складних психологічних, морально-етичних переживань героїв. У творах з життя села, насамперед у повісті "Земля", особливо яскраво виявилось художнє новаторство письменниці, глибина її психологічного аналізу, який давав змогу розкривати соціальну зумовленість психології людини, передавати найтонші порухи її душі. За манерою письма О. Кобилянська — в період зрілості її таланту — виступає визначним художником слова нової соціально-психологічної школи, репрезентованої в українській літературі кінця XIX — початку XX століття іменами М. Коцюбинського, В. Стефаника, Марка Черемшини, Л. Мартовича, С. Васильченка та ін. Саме ці новаторські риси прози письменниці мала на увазі Леся Українка, коли у статті "Малорусские писатели на Буковине" зауважувала, що О. Кобилянська — "наследница Федьковича по таланту, но не продолжательница его манеры". Реалізм О. Кобилянської збагачувався романтизмом ("Некультурна", "Битва", "В неділю рано зілля копала..." та 1Н.), він був далеким від етнографічно-побутового реалізму письменників народницького напрямку, спирався на досягнення світової художньої думки.

Письменниця виявила високу художню майстерність і в малих оповідних жанрах, і в широких повістевих формах. Проза О. Кобилянської в її кращих зразках — високоінтелектуальна, в ній відбилися ідейні й художні пошуки світової літератури

кінця XIX — цю-чатку XX століття, складовою частиною якої є українська література.

Сьогодні творчість письменниці-демократки стала здобутком не лише радянської громадськості, а й дістала широкий резонанс у країнах соціалістичної співдружності. Її новели, повісті, крім російської, перекладені польською, чеською, словацькою, болгарською, угорською, румунською та іншими мовами, утверджують ідеали добра, справедливості, краси людських взаємин.

У своїй кращій частині літературна спадщина О. Кобилянської вливається у скарбницю загальнолюдської культури як неперехідна художня цінність. Сягаючи корінням глибоко в життєдайну українську землю, творчість письменниці-гуманістки верховіттям розгалужується в інтернаціональній атмосфері духовних прагнень всіх людей доброї волі, сприяючи їх духовному зближенню і взаєморозумінню.

Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади.— К., 1982.— С. 203. 2 Гал* же.— С. 35.

Кобилянська О. Твори: В 5 т.— Т. 5.— С. 520.